

**Διδασκτρα στα προγράμματα μεταπτυχιακά σπουδών:
Το Σύνταγμα απέναντι στην πραγματικότητα.
Σχόλιο με αφορμή την απόφαση 2411/2012 της Ολομέλειας του ΣτΕ**

Γιώργου Γεραπετρίτη
Επ. Καθηγητή Νομικής

Η από μακρού χρόνου αναμενόμενη απόφαση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με την συνταγματικότητα της επιβολής διδασκτρών για τη συμμετοχή σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών ελληνικού πανεπιστημίου, η απόφαση 2411/2012, δεν κόμισε κάτι εξαιρετικά καινοτόμο στην νομολογία. Ήδη με την παραπεμπτική απόφαση 2714/2010 του Γ' Τμήματος του Συμβουλίου είχε κατά πλειοψηφία γίνει δεκτό ότι η επιβολή διδασκτρών δεν αντίκειται στο άρθρο 16 παρ. 4 σύμφωνα με το οποίο «οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια». Με πλειοψηφία 19 έναντι 7 συμβούλων και με ανάλογο της παραπεμπτικής σκεπτικό, η Ολομέλεια δέχτηκε τη συνταγματικότητα των διδασκτρών προσδίδοντας με τον τρόπο αυτό συνταγματική νομιμοποίηση στην ήδη διαμορφωμένη πρακτική ελληνικών πανεπιστημίων. Ευλόγως μετά τη δημοσίευση της απόφασης αυτής αναμένεται ότι την πρακτική επιβολής διδασκτρών θα ακολουθήσουν και άλλα πανεπιστήμια, τα οποία έως σήμερα έχουν είτε για λόγους ιδεολογίας είτε θεωρώντας ότι αυτό βρισκόταν σε γκρίζα ζώνη συνταγματικότητας αποστει από την επιλογή αυτή. Το ζήτημα επιδέχεται, όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση δικαστικής κρίσης επί ζητήματος κοινωνικής αιχμής, αφενός τεχνικής νομικής κρίσης και αφετέρου ολιστικής προσέγγισης με στοιχεία κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής φυσιολογίας.

Από άποψη νομική, η συνταγματική διάταξη μπορεί να ερμηνευτεί γραμματικά και ιστορικά. Η γραμματική ερμηνεία είναι καταρχήν σαφής. Εφόσον γίνει δεκτό ότι στην έννοια των «κρατικών» εκπαιδευτηρίων περιλαμβάνονται και τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, η εμφατική διατύπωση περί δικαιώματος των Ελλήνων να έχουν δωρεάν παιδεία «σε όλες τις βαθμίδες» της δημιουργεί ένα περιορισμένο και στεγανό *intra legem* περιεχόμενο. Και τούτο διότι αφενός δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι τα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών συνιστούν «βαθμίδα» εκπαίδευσης, λογιζόμενα διεθνώς ως δεύτερος κύκλος ανώτατης εκπαίδευσης μετά τη βασική, και, αφετέρου, το δικαίωμα «δωρεάν» παιδείας μπορεί να είναι συμβατό με έμμεσες δαπάνες στις οποίες υποβάλλεται ο φορέας της εκπαίδευσης (σίτιση, στέγαση, πρόσβαση σε πηγές και, ενδεχομένως, διανομή συγγραμμάτων εφόσον πάντως διασφαλίζεται η χωρίς χρέωση στο σχετικό υλικό είτε φυσικά είτε ηλεκτρονικά) δεν είναι όμως δυνατόν να συμβαδίζει με άμεση χρέωση των φοιτητών, όπως είναι κατεξοχήν η καταβολή διδασκτρών. Η αυστηρή αυτή γραμματική ερμηνεία επιρρωνύεται εκ δύο παραμέτρων.

Πρώτον, η επιλογή της γλώσσας του δικαιώματος υπέρ των Ελλήνων σε σχέση με τη δωρεάν παιδεία και όχι της υποχρέωσης ή της απλής μέριμνας του κράτους, που συνιστά τη συνήθη εκφορά των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η διαφορετική σημειολογική μεταχείριση έχει μείζονα σημασία όχι μόνο συμβολικά αλλά και ερμηνευτικά. Στον βαθμό που πρόκειται για δικαίωμα των πολιτών, τυχόν περιορισμός θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά, εν αμφιβολία δε θα πρέπει να επιλέγεται εκείνη η ερμηνευτική λύση που περισσότερο εξυπηρετεί το ωφέλιμο αποτέλεσμα του δικαιώματος. Δεύτερον, η κρίσιμη συνταγματική διάταξη φαίνεται σαφώς να ενσωματώνει μια βασική πολιτική κοσμοθεωρία. Ο εννοιολογικός προσδιορισμός/περιορισμός του δικαιώματος καταλαμβάνει τα υποκείμενά του (οι Έλληνες) και, από τις αντικειμενικές συνθήκες εφαρμογής της διάταξης, τον τόπο εντός του οποίου έχει χωρική εφαρμογή η άσκηση του δικαιώματος (τα κρατικά εκπαιδευτήρια). Αντιθέτως, δεν υφίσταται περιορισμός σε σχέση με τη δεύτερη αντικειμενική παράμετρο δηλαδή την έκταση των σπουδών που καταλαμβάνονται από τη δωρεάν παιδεία. Εκεί ο συντακτικός νομοθέτης δεν θέλησε καμία παραχώρηση, επιλέγοντας μάλιστα την πανηγυρική διατύπωση για την εφαρμογή της σε όλες τις βαθμίδες, ως εκ περισσού μάλιστα αφού και ελλειπούσης της σχετικής συνταγματικής αποστροφής η διάταξη κατά το νόημα της δεν θα μπορούσε παρά να εφαρμόζεται καταρχήν απαρέγκλιτα (μόνο η χωροταξία της διάταξης πριν τις ειδικές παραγράφους του άρθρου 16 για την ανώτατη εκπαίδευση δικαιολογεί την συμπερίληψη της σχετικής έκφρασης).

Η πλειοψηφία παρέκαμψε χωρίς ειδική αναφορά τον γραμματικό σκόπελο περί δωρεάν παιδείας σε «όλες τις βαθμίδες της παιδείας», με το γενικό σκεπτικό ότι το δικαίωμα αυτό «εκτείνεται καθ' όλη την χρονική διάρκεια των προπτυχιακών σπουδών, οι οποίες περαιώνονται με τη λήψη του πτυχίου» το οποίο «αποδεικνύει και αντιπροσωπεύει ένα περιεχόμενο επιστημονικών γνώσεων οι οποίες έχουν αποκτηθεί από τον κάτοχο του μεθοδικά και με βάση αυτό μπορεί κατ' αρχήν να ασκήσει αντίστοιχη επαγγελματική δραστηριότητα.. [και]... αποτελεί για τον κάτοχο του αφετηρία περαιτέρω επιστημονικής εξελίξεως διά της συμμετοχής του σε προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών ή σε διαδικασία εκπονήσεως διδακτορικής διατριβής». Η μη φορμαλιστική ερμηνεία εκ μέρους της πλειοψηφίας δεν κατέλαβε, πάντως, το σύνολο της κρίσιμης συνταγματικής διάταξης, αφού προσδιόρισε το περιεχόμενο της «δωρεάν» παιδείας στην ανώτατη εκπαίδευση όχι μόνο στη μη οικονομική συμμετοχή των φοιτητών στο κόστος λειτουργίας των Ιδρυμάτων και στην παροχή του εκπαιδευτικού έργου μέσω διδασκτρών αλλά και στη «δωρεάν προμήθεια και παροχή των αναγκαίων διδακτικών μέσων (βιβλία κλπ.)».

Ενόσω είναι προφανές ότι η γραμματική ερμηνεία αξιοποιήθηκε πρωτίστως από τη μειοψηφία στην απόφαση της Ολομέλειας για την ανάδειξη της αντισυνταγματικότητας της επιβολής των διδασκτρών, είναι πράγματι ενδιαφέρον ότι η υποκειμενική ιστορική ερμηνεία αξιοποιήθηκε τόσο από την

πλειοψηφία όσο και από τη μειοψηφία. Η πλειοψηφία, ανασυνθέτοντας τη νοητική διεργασία του συντακτικού νομοθέτη του 1975, εκτίμησε ότι αυτός είχε υπ' όψιν του το θεσμικό πλαίσιο και το κόστος λειτουργίας των προπτυχιακών σπουδών, δεδομένου ότι κατά τον κρίσιμο χρόνο των διαδικασιών που οδήγησαν στη ψήφιση του Συντάγματος «απουσίαζαν σχεδόν από τα ελληνικά πανεπιστήμια οι μεταπτυχιακές σπουδές και το αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο» (υπόθεση η οποία αμφισβητήθηκε από την ελάσσονα μειοψηφία του Συμβούλου Δ. Μακρή), ώστε εν τέλει ως προς τις μεταπτυχιακές σπουδές και την εκπόνηση διδακτορικής διατριβής εναπόκειται στην εκτίμηση του κοινού νομοθέτη να επιβάλλει διδακτρα για την κάλυψη του κόστους λειτουργίας των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών. Η απάντηση της (μείζονος) μειοψηφίας, επίσης ανασυνθέτοντας τη βούληση του συντακτικού νομοθέτη, ήταν ότι η επιλογή της δωρεάν παιδείας δεν συνδεόταν με την ιστορική συγκυρία του 1975 και την ύπαρξη ή όχι κατά τον χρόνο εκείνο προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών αλλά ότι επρόκειτο για βασική ιδεολογική τοποθέτηση του Συντάγματος: «... (Η) κατοχύρωση του δικαιώματος δωρεάν παιδείας και η πρόβλεψη της παροχής από το κράτος των αναγκαίων οικονομικών μέσων για την πραγματοποίηση των σκοπών τους δεν καλύπτει μόνον προγράμματα σπουδών ορισμένου επιπέδου ή περιεχομένου και δεν περιορίζεται στα υφιστάμενα κατά τον χρόνο θέσπισης του Συντάγματος προγράμματα εκπαίδευσης που αντιστοιχούν σε ορισμένα μόνον πτυχία, ειδικότερα δε δεν αφορά την παροχή παιδείας από τα πανεπιστήμια μόνον για τα προπτυχιακά προγράμματα σπουδών που ολοκληρώνεται με την χορήγηση σχετικού πτυχίου που υπήρχαν κατά τον χρόνο θεσπίσεώς του, αλλά αφορά όλα εκείνα τα προγράμματα σπουδών που ο νομοθέτης εκάστοτε αναθέτει σε αυτά και προσιδιάζουν στην αποστολή τους κατά τις απαιτήσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση και σύμφωνα και με τις διεθνείς υποχρεώσεις της και εν όψει των εκάστοτε κρατουσών οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών». Στη δικαστική αυτή διελκυστίνδα μεταξύ πλειοψηφίας και (μείζονος) μειοψηφίας το ερώτημα που ελάνθανε ήταν κατ' ουσίαν ποιά θα ήταν σήμερα η επιλογή του συντακτικού νομοθέτη, σταθμίζοντας το ευρύτερο οντολογικό συγκείμενο της σημαντικής ανάπτυξης προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών στην Ελλάδα και της συμμετοχής πολύ μεγάλου αριθμού αποφοίτων σε αυτά, τα οποία εν πολλοίς λογίζονται ως αναγκαίο συμπλήρωμα της βασικής γνώσης που ενσωματώνεται στο πτυχίο.

Η έμφαση που αποδόθηκε στην ιστορική ερμηνεία του άρθρου 16 παρ. 4 του Συντάγματος και το ερώτημα σχετικά με την ύπαρξη ή όχι γνήσιου κενού κατά τη σύνταξη της πολιτείας το 1974-75 συσκότισε κατά ένα μέρος τη συζήτηση για το ζήτημα. Και τούτο διότι αγνοήθηκε ότι ανεξαρτήτως του βαθμού βεβαιότητας που αφορά την βούληση του ιστορικού νομοθέτη, δεν αποκλείεται η συνειδητή θεσμική προσαρμογή συνταγματικής διάταξη κατά τρόπο ώστε να αποκτήσει αυτή ένα αντικειμενικό περιεχόμενο προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις της εποχής. Αυτό εξάλλου συνέβη εξελικτικά

με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας (άρθρο 17), το οποίο στην ιστορική του εκδοχή κατελάμβανε μόνον τα εμπράγματα δικαιώματα, την προστασία/έλεγχο της ραδιοτηλεόρασης (άρθρο 15), που στην ιστορική της εκδοχή απευθυνόταν μόνο στην κρατική ραδιοτηλεόραση ως μόνη υφιστάμενη και πιο πρόσφατα τη διάταξη περί βασικού μετόχου (άρθρο 14 παρ. 9), όπου η ιστορική ερμηνεία της διάταξης υποχώρησε έναντι της αντικειμενικής τελολογικής ερμηνείας –και μάλιστα λίγα μόνο έτη μετά τη θέση σε ισχύ της διάταξης με την αναθεώρηση του 2001- υπό την πίεση του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως προσφυώς παρατηρεί ο Νίκος Παπαχρήστου, σχολιάζοντας τη συγκεκριμένη απόφαση της Ολομέλειας, «δεν είναι η κοινωνική πραγματικότητα κατά τον χρόνο θέσπισης της διάταξης αυτή που προσδίδει στη διάταξη ορισμένο κανονιστικό περιεχόμενο – είναι ίσως αυτή που εξηγεί το λόγο θέσπισης της διάταξης» (4/2012 ΕφημΔΔ 478, 487). Γενικά δεν αποκλείεται η αντικειμενικοποίηση της *ratio* μιας διάταξης με αντίστοιχη απομείωση της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη, η διεργασία όμως αυτή από τον ερμηνευτή του δικαίου θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη προσοχή και φειδώ και πάντοτε εξατομικευμένα.

Εν προκειμένω, μια αντικειμενική ολιστική προσέγγιση του ζητήματος των διδασκτρών στις μεταπτυχιακές σπουδές θα ανεδείκνυε με πολύ ισχυρή πειθώ τη βασική *ratio* όχι μόνο της δωρεάν παιδείας αλλά και συνολικά της παιδείας. Πρόκειται για την υποχρέωση και ανάγκη παροχής υψηλού επιπέδου πανεπιστημιακών σπουδών, η οποία απαιτεί κατ' ανάγκην επένδυση σημαντικών πόρων, η οποία δεν μπορεί να προέλθει από το κράτος παρά τη σαφή επιταγή του Συντάγματος περί δικαιώματος των πανεπιστημίων να ενισχύονται οικονομικά από το κράτος (άρθρο 16 παρ. 5 εδ. β'). Ειδικά στο επίπεδο των μεταπτυχιακών σπουδών, που εξ ορισμού κατατείνουν στην εμφάθυνση γνώσεων που έχουν ήδη αποκτήσει οι φοιτητές από τις βασικές τους σπουδές, απαιτείται πρόσβαση σε πηγές, μετάκληση διδασκόντων από το εξωτερικό και πολυποικίλες εκπαιδευτικές δράσεις (με προφανές όριο τη διασφάλιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, όπως υποστηρίχθηκε από την ελάσσονα μειοψηφία), ως αναγκαίο όρο ανταγωνιστικότητας των μεταπτυχιακών προγραμμάτων των ελληνικών πανεπιστημίων. Το δίλλημα παραμένει αέναο: προσήλωση στο Σύνταγμα με τίμημα την πραγματική στασιμότητα ή ερμηνευτική προσαρμογή του Συντάγματος με κίνδυνο αλλοίωσης της αυστηρότητάς του;